

НОВІ ВІДКРИТТЯ І ЗНАХІДКИ

НОВА ЗНАХІДКА ВІЗАНТІЙСЬКОГО СКЛА У КИЄВІ

Г. Ю. Івакін

Під час досліджень урочищ Гончарі та Кожум'яки у Києві в 1987 р. на ділянці на захід від будинку № 25 по вул. Воздвиженській (розкоп III) було виявлено залишки двох споруд давньоруського часу, які складали, вірогідно, єдиний комплекс. Ділянка належить до тієї частини урочища, де Кожум'яцький та Гончарний яри поєднуються у відносно широку долину р. Киянки. Як показують археологічні матеріали, саме ця частина історичного району була постійно заселена у давньоруський час. У верхніх частинах урочищ давньоруських знахідок поки що не виявлено.

Археологічні матеріали, знайдені на згадуваній ділянці, помітно різняться від речей, що, здавалося б, повинні були бути у таких спеціалізованих ремісничих кварталах (Гончарі та Кожум'яки), які, за загальнопоширеною в літературі думкою, розташовувалися саме в цьому районі. Серед знахідок вирізняються фрагменти скляного посуду візантійського походження.

У будівлі № 1 було виявлено 6 фрагментів (три з них було зклеєно) тонкого непрозорого скла молочного кольору, прикрашеного золотим розписом та червоною емаллю (рис. 1, 1).

Збереглися вінця посудини — прями, висотою 14 мм, без розпису. Вони обмежували вузькою (1,5 мм) рельєфною наліпленою стрічкою, трохи нижче якої поступово починалася опукла, сферична частина посудини. В її верхній частині простягалася орнаментована смуга товщиною близько 12 мм, середина якої оздоблена хвилеподібною (синусоїдалною) лінією (яка своїми верхніми та нижніми частинами торкалася паралельних ліній, що обмежували орнаментовану смугу), волотами й комоподібними лініями. Хвилеподібна та обмежуючі лінії були нанесені золотою фарбою, а волоти та комоподібні лінії — червоною емаллю.

Нижче орнаментальної смуги була вміщена головна композиція розпису посудини, в центрі якої знаходився медальйон, утворений подвійним золотим колом. У медальйоні п'ять пар золотих паралельних ліній, перехрещуючись, утворювали маленькі квадрати з червоними хрестиками всередині (рис. 1, 2).

Обабіч медальйонів знаходилися рослинний орнамент у вигляді тонких гілочок та фронтально розташовані птахи з розправленими крилами, можливо, соколи. Рослини та птахи були розписані золотою фарбою. Внизу центральна композиція обмежувалася золотою смужкою (можливо, двома паралельними).

Реконструкцію даної посудини можна досить впевнено запропонувати у вигляді сферичної чаші (рис. 1, 3).

В іншій будівлі та на садбі було знайдено ще один невеличкий фрагмент подібного тонкого скла молочного кольору, а також незначні скалки більш товстого скла синього кольору теж візантійського походження. Через незначні розміри останніх посудини не піддаються реконструкції.

Найближчими аналогіями знайденому на Гончарах та Кожум'яках склу є відомі посудини з розкопок Новоградка, з будівлі № 10¹. Вони виготовлені з такого ж

¹ Гуревич Ф. Д., Джанполадян Р. М., Малевская М. В. Восточное стекло Древней Руси.— Л., 1968.— С. 10—16; Гуревич Ф. Д. Древний Новоградок.— Л., 1981.—

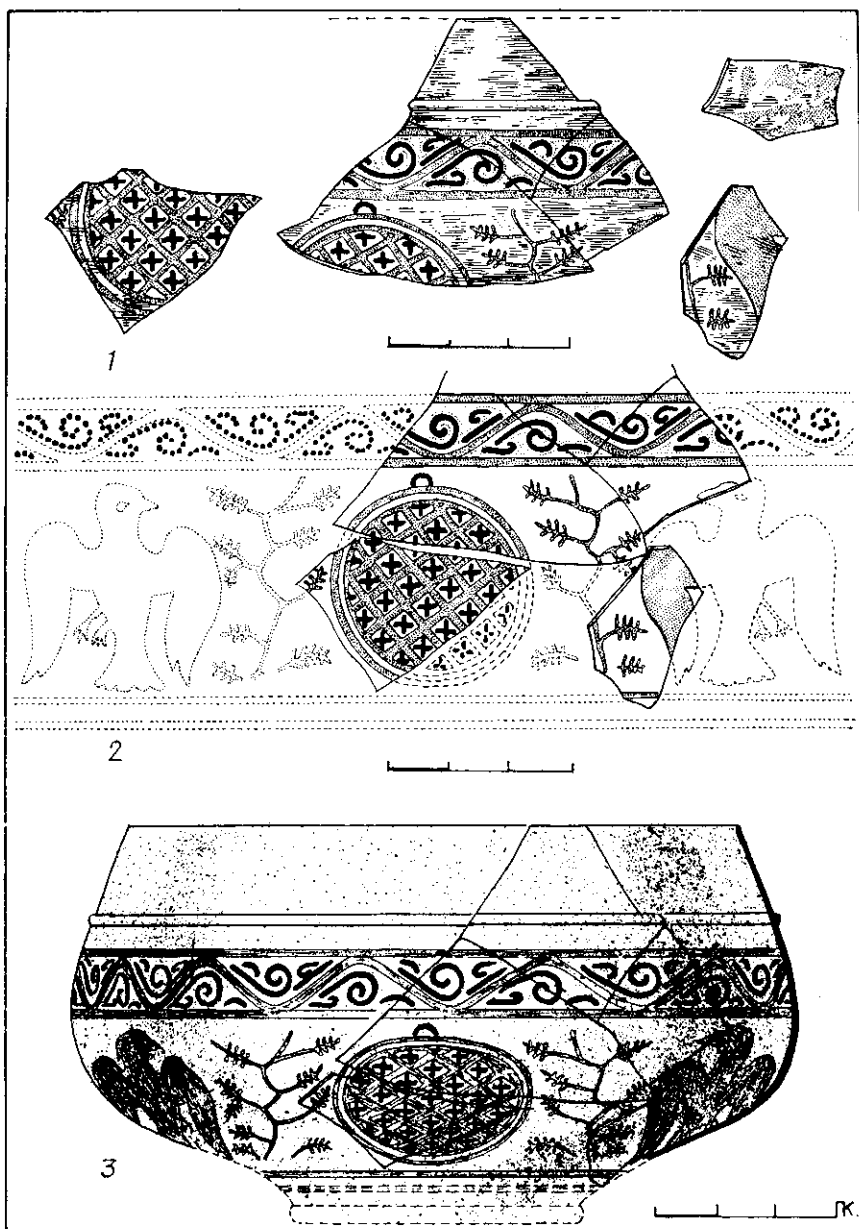
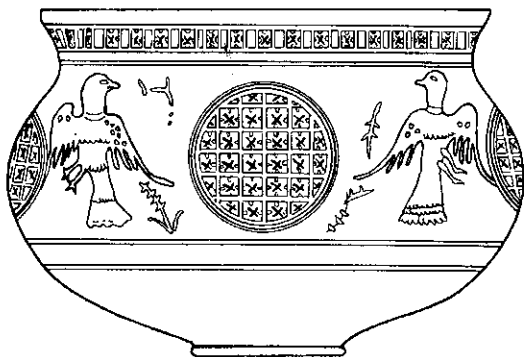

Рис. 1. Фрагменти скла із розписом та варіант реконструкції сферичної чаші. Київ, 1987.

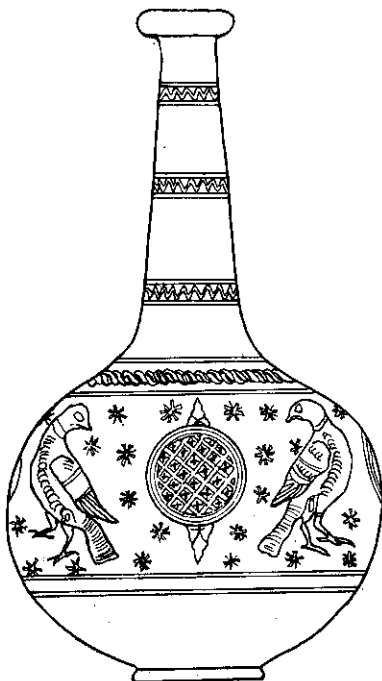
матового тонкого скла, розписаного золотом та червоною емаллю. На сферичній чаші з Новоградка в центрі такі ж медальйони з червоними хрестиками, обабіч яких знаходяться гілки рослин точно такого ж типу та фронтально розташовані птахи. Проте лінії в медальйоні новоградської чаші прямі, а червоні хрестики, навпаки, розміщено косо, орнаменти смуги лід вінцями іншого характеру. А медальйон з новоградського флакона практично ідентичний медальйону київської чаші² (рис. 2). Тобто, хоча орнаменти та деякі дрібні деталі з київської та новоградських посудин не збігаються, цілком ясно, що всі ці вироби одного стилю і належать до візантійської групи скляних виробів, для якої характерний розпис у вигляді зображення птахів та медальйонів-дисків, заповнених фігурними червоними хрестиками. Ці скляні посудини походять з одного центру.

С. 76—78; Гуревич Ф. Д. Древние города Белорусского Пономанья.— Минск, 1982.— С. 38, 39.

² Гуревич Ф. Д. Древний Новоградок.— С. 78.— Рис. 61, 1, 2.

1

2

Рис. 2. Візантійський посуд з Новгородка: 1 — сферична чаша, 2 — флакон.

катого мармуру — «корсунчик», уламки амфор, бурштин, іграшка у вигляді вершичника покрита зеленою поливою, різний полив'яний посуд. Серед останнього привертають увагу фрагменти кераміки із світло-зеленою поливою, орнаментовані горизонтальними та хвилястими лініями, що часто зустрічається у Степовому Надпоріжжі.

Унікальною знахідкою з цього комплексу є дві мідні монети сельджукидів Рума — султана Сулеймана II (1200—1203) та султана Кайкауса I (1210—1219). Це перша знахідка сельджукидських монет на території Київської Русі. У Східній Європі (крім Закавказзя) відомі лише поодинокі знахідки монет сельджукидів у Криму⁵ та Волзькій Булгарії⁶.

Таким чином, безсумнівно, що володар цієї садиби на Гончарах та Кожум'яках був заможною людиною. Дослідники слушно вказували на дуже велику реальну вар-

Як відомо, подібна скляна продукція відома за знахідками в Єгипті, Іраці, Греції, на Кіпрі, Вірменії. Дослідники пов'язують її походження з Коринфом або сірійськими володіннями Візантійської імперії та датують XI—XIII ст.³

Знахідки невеличких фрагментів та скалок синього скла також вказують на зв'язки з Візантією. Відомий дослідник кіпрських старожитностей, який опублікував синій флакон з Кіпру, вважає, що синій посуд походить з виробничого центру в Константинополі⁴.

Виявлення в Києві візантійського скляного посуду цих груп дає можливість досить впевнено стверджувати, що візантійський скляний імпорт надійшов до Новгородка через Київ, найвірогідніше, завдяки київським купцям, що пов'язано з киево-візантійськими торговельними відносинами. Виявлене візантійське скло за супроводжуваним матеріалом датується кінцем XII — початком XIII ст. Увесь комплекс знайдених в обох будівлях та на садибі речей свідчить, що її господар не був ані гончарем, ані кожум'якою. Можливо, міг мати справу з ювелірним ремісничим виробництвом, про що свідчать знахідки уламку ювелірної ливарної формочки та необробленого бурштину. Проте більше підстав віднести його до купецького стану і в будь-якому випадку до людей досить можливих.

Серед знахідок, крім візантійського скла, — різні скляні вироби (посуд, намистини, каблучки, браслети) давньоруського, київського походження, натільний хрестик із стро-

³ Гуревич Ф. Д., Джанполадян Р. М., Малевская М. В. Указ. соч. — С. 10, 15.

⁴ Див.: Гуревич Ф. Д. О новгородском стеклоделии (по поводу выхода книги Яницкой М. М. Истоки стеклоделия Белоруссии. — Минск, 1980) // СА. — 1985. — № 4. — С. 261.

⁵ Белова Л. Н. Монеты из раскопок кварталов XV—XVIII (Херсонес) // МИА. — 1953. — № 54. — С. 259.

⁶ Жиромский Б. Б. Некоторые нумизматические данные о Волжской Болгарии // МИА. — 1962. — № 111. — С. 207.

тість розписаних золотом та емаллю скляних посудин, які здолали довгий та й досить небезпечний шлях з країн Середземномор'я до Києва. Деякі з них цінувалися нарівні із золотом⁷. Вірогідно, володар садиби мав тісні торговельні зв'язки з Візантією, з великим дніпровським шляхом «от грек», Кримом (Херсонес, Сугдея) і далі з самим Константинополем та малоазійським узбережжям Чорного моря (Сіноп, Трапезунд).

Нові знахідки з урочищ Гончарі та Кожум'яки ще раз засвідчують сталі зв'язки Києва з Візантійською імперією (самою метрополією чи її малоазійськими та кримськими провінціями) у складний час напередодні Батневої навали.

⁷ Гуревич Ф. Д., Джанполадян Р. М., Малевская М. В. Указ. соч.—С. 16.

ГЕНУЕЗЬКИЙ НАДГРОБОК 1384 р. З СУДАКА

І. А. Баранов, Е. В. Данілова

Лapidарні пам'ятки середньовічної епіграфіки Криму — важливий, але дуже нечисленний матеріал з історії і культури міст Генуезької Газарії. За два століття його вивчення в Каффі, Солдайї та Чембало виявлено 61 геральдичну плиту XIV—XV ст., що містили написи будівельного, донаторського й, дуже рідко, вотивного змісту¹. Лише дві з них поповнили генуезьку епіграфічну колекцію у першій половині нашого століття². Обидві плити випадково виявлені в Судакській фортеці й їх тексти були фрагментарними та сильно пошкодженими. Таким чином, добре збережена і надійно стратифікована нова геральдична плита з вотивним латинським написом, що вводиться до наукового обігу (рис. 1, 2), представляє інтерес, який виходить за межі вузьколокальної судакської теми.

Надгробок знайдено в 1982 р. при зачистці підлоги генуезького кафедрального храму Діви Марії³. Він виготовлений з монолітного блоку місцевого сірого сланцю і оброблений лише з лицевого боку. Його розміри: довжина 2,06 м при ширині у верхній частині — 0,65 м, у нижній — 0,6 м і товщині — 0,22 м (рис. 1). Плита повністю перекривала ґрунтову могилу з жіночим похованням, здійсненим за християнським обрядом у дерев'яній труні, дошки якої були скріплені залізними кованими цвяхами. Поховані розміщені на спині головою на захід. Ноги витягнуті, а кисті рук складені на тазі; поховальний інвентар відсутній. Нагробок укладений горизонтально, написом на схід, і правив за одну з плит вибрукування підлоги храму.

Чотирирядний напис вирізаний в 10-ти см нижче верхнього зрізу плити. Під четвертим рядком тонкою врізною лінією зображено геральдичний щит, поділений такою ж горизонтальною лінією на два поля; верхнє поле вибране в камені на глибину лінії. Щит перекреслено широкою стрічкою з верхнього лівого кута донизу (рис. 1, 2), що вказує на належність герба дворянину-бастарду, тобто незаконнонародженому. Місце розташування напису і герба на цій плиті аналогічно вотивним геральдичним плитам з Каффи⁴ і Пери⁵, що дозволяє їх об'єднати в один тип надгробків провінційної генуезької знаті.

Напис чіткий і розбірливий. Він займає майже всю ширину плити і написаний уніціальним шрифтом. Латинські літери, висотою 4 см при ширині 2,5—3,5 см, врізані в плиту на глибину 0,3 см. Усього різних літерних знаків 18.

¹ Skrzinska E. Inscriptions latines des colonies Genoises en Crimée (Thèodosie, Soudak, Balaklava) // ASLSP.— Genova, 1928.— Vol. LVI.— P. 31—134; Скржинская Е. Ч. Новые эпитафические памятники средневекового Крыма // АИСК.— М.— 1958.— С. 166—175.

² Skrzinska E. Op. cit.— P. 124—125; Скржинская Е. Ч. Указ соч.— С. 166.

³ Баранов И. А. Вновь открытый храм генуезской колонии в Солдае // Четвертый Международный симпозиум по армянскому искусству: Тезисы докладов.— Ереван, 1985.— С. 48—49.

⁴ Skrzinska E. Op. cit.— № 29, 38.

⁵ Belgrano L. Prima serie di documenti riguardanti la colonia di Pera.— I lapidi, Genova, 1928.— P. 152—234.